

RECENZIE SPRÁVY

**Ján LIĐÁK: Medzinárodné vzťahy – medzinárodná politika
SOFA, Bratislava 2000, 180 strán, ISBN 80-85752-70-00**

Doposiaľ na slovenskom knižnom trhu absentovala samostatná publikácia, ktorá by bola zameraná špeciálne na zahraničnopolitické otázky. Vydavateľstvo SOFA v týchto dňoch prichádza s novým titulom *Medzinárodné vzťahy – medzinárodná politika*. Autorom je skúsený vysokoškolský pedagóg Doc. PhDr. Ján Liďák, ktorý sa vo svojej bohatej publikačnej činnosti venuje širokému okruhu problémov z oblasti politológie, medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky.

Predkladaná publikácia je určená nielen poslucháčom vysokoškolského štúdia, ale aj všetkým záujemcom o oblasť medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky. Výber tém jednotlivých kapitol je orientovaný

tak, aby čitateľ získal ucelený pohľad na základné otázky medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky.

Kniha ako celok je rozdelená do piatich kapitol. Prvá kapitola sa venuje teórii medzinárodných vzťahov, výkladu základných pojmov a analýze vplyvu medzinárodných vzťahov na vnútorný politický systém štátu, a naopak. Druhá kapitola je orientovaná tiež teoreticky. Pojednáva o podstate zahraničnej politiky, o diplomacii, ako hlavnom prostriedku zahraničnopolitickej činnosti každého štátu, a rozoberá vnútorné a zahraničné orgány štátu pre medzinárodný styk. V nadchádzajúcej kapitole sa autor zaoberá otázkou inštitucionalizácie medzinárodných vzťahov a rozlišuje medzinárodné

organizácie z hľadiska politického a ekonomického. Štvrtá kapitola zaujímavým spôsobom mapuje genézu vývoja medzinárodných vzťahov po druhej svetovej vojne do roku 1990, v kontexte udalostí daného obdobia rozoberá problematiku studenej vojny, politiky détente na najvyššej úrovni, a končí rozpadom bipolárneho rozdelenia sveta zánikom supervelmoci ZSSR a celého socialistického bloku. Je oceneľné, že autor zároveň poukazuje na úlohu, ktorú, či už v pozitívnom, alebo negatívnom zmysle slova, zohrali také osobnosti, ako W. Churchill, H. Truman, J. F. Kennedy, Ch. de Gaulle, R. Reagan, M. Thatcherová, M. S. Gorbačov, A. Dubček, ale aj J. V. Stalin a Mao-Ce-Tung. V poslednej kapitole autor upriamuje svoju pozornosť na aktuálne problémy a predpokladané smery vývoja súčasných medzinárodných vzťahov.

Autor konštatuje, že dnes sa nachádzame v určitom prechodnom období, v období formovania nového svetového politického poriadku, keď si jednotlivé štáty, ale najmä veľmoci, hľadajú svoje nové pozície a nanovo sa snažia definovať svoje vzťahy a priority.

Za zmienku stojí autorovo stanovisko, podľa ktorého sme dnes svedkami najostrejšej krízy vo vzťahoch Ruskej federácie so západnými krajinami a USA v 90. rokoch, po tom, čo Rusko nedokázalo zastaviť, preneho taký citlivý, proces rozširova-

nia NATO, presadiť vlastnú víziu európskej bezpečnosti a svoje súbežné približovanie sa k západným štruktúram spolu s krajinami strednej a východnej Európy.

Súčasnú postavu USA v medzinárodných vzťahoch autor označuje veľavravným pojmom hypervelmoc, čím chce zdôrazniť skutočnú dominanciu USA nielen vo svetovej politike, ale aj v ekonomike, financiách, technológiách, spôsobe života, v oblasti jazyka i produkcie masovej kultúry. Zároveň však správne upozorňuje, že svet nechce akceptovať unipolaritu, ale presadzuje myšlienku dosiahnutia multipolárneho svetového systému. V tejto súvislosti autor neopomína úlohu Európskej únie ako tretieho pólu medzinárodnej politiky. Dotýka sa otázok reformy jej jednotlivých inštitúcií, vstupu nových krajín do EÚ a všímá si dnes tak často diskutovanú rozpoltenosť verejnej mienky v krajinách západnej Európy, vyvolávané strachom zo zhoršovania situácie na trhu práce a z nárastu nezamestnanosti.

Našej krajiny sa bytostne dotýka otázka integrácie do EÚ, ako jednej z priorít slovenskej zahraničnej politiky, preto nemožno nechať bez povšimnutia autorovo vyjadrenie, že jednotlivé kandidátske krajiny budú navzájom súperiť o priazeň Západu, keďže nebudú schopné, v „rozumnom čase a rozsahu“, prispôbiť sa podmienkam EÚ. Zároveň autor vyslovuje svoje obavy, že

posilňovanie takéhoto vývoja by mohlo vytvoriť nové deliace línie v Európe. Hoci dnešná politická realita sčasti tento trend potvrdzuje, nedá sa výslovne s takýmito pesimistickými víziami súhlasiť, a isto by sa našlo veľa oponentov.

Záverom možno konštatovať, že napriek istej ohraničenosti tejto publikácie z dôvodu nie vždy podrobnej analýzy jednotlivých tém sa autorovi

celkom úspešne podaril zámer, ktorý sledoval napísaním tejto knihy. Autor svojím najnovším dielom nielenže zoznamuje čitateľa s najdôležitejšími okruhmi otázok medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky, ale zákonite vyvoláva u neho záujem o ďalšie štúdium načrtnutých problémov

*Anna Petrášová**

Ján ČIERNY: Vladimír Clementis diplomat

Literárne informačné centrum, Bratislava 1999, 208 strán, obrazová príloha, 1. vydanie, ISBN 80-88878-59-4

Nejde o prvý životopis tohto slovenského komunistického intelektuála a politika. Je však zrejme prvým rozsiahlejším pokusom analyzovať tú časť jeho života, ktorá je spojená so zahraničnou politikou. Ján Čierny však pomerne málo využil zmenenú situáciu po roku 1989 na plastickejšie prezentovanie medzinárodnej situácie v rokoch 1945-1950, keď Clementis riadil československú diplomaciu, málo načrtol možnosť alternatív (okrem orientácie na ZSSR) i priamy Clementisov podiel na výbere zvolenej cesty. Z práce jasne vyplýva, že jej autor zrejme neprekročil hranice reformného, hoci demokraticky a libe-

rálne nasmerovaného komunizmu, čo je v historickej práci (tak ako každá iná ideologická orientácia) obyčajne na škodu vecí. Napríklad nepochybňuje zásadnú orientáciu na ZSSR, akurát nie je spokojný s tým, že Moskva nepristúpila na povojnovú predstavu Prahy o nejakom rovnoprávnom partnerstve. Obviňuje USA a západné mocnosti z malého porozumenia pre ľudovodemokratické štáty a ich pokusy o nové usporiadanie spoločenských vzťahov (s. 110). Cítiť tu aj veľký osobný obdiv voči V. Clementisovi, kritika jeho postojov a činnosti je len mierna a zhovievavá.

* *Anna Petrášová; Ing., poslucháčka II. ročníka Ústavu medzinárodných vzťahov a aproximácie práva PF UK, Bratislava*

Clementis sa začal zaoberať zahraničnou politikou až v zrelom veku. V mladosti sa viac zaoberal právom, vnútornou politikou, kultúrou a sociálnymi otázkami. Do KSČ vstúpil roku 1925, čo môžeme prirátat na vrub sociálnemu cteniu a mladíckemu idealizmu. V roku 1935 sa dokonca stal poslancom za túto stranu. Ján Čierny sa však nepokúsil zodpovedať otázku, prečo do strany vstúpil aj druhýkrát – už ako zrelý muž potom, ako bol z nej potupne vylúčený.

Prvé zahraničnopolitické kroky V. Clementisa sa spájajú s rokom 1938, keď bol ako poslanec vyslaný do Francúzska a Veľkej Británie, aby pôsobil v prospech československej veci. 13. 3. 1939 emigroval cez Moskvu a Štokholm do Francúzska, kde sa zapojil do aktivít obce československých intelektuálov-emigrantov. V Paríži sa malo odohrať aj odmietnutie sovietsko-nemeckého paktu a sovietsko-fínskej vojny, čo bolo vždy vďačným námetom pre Clementisových protivníkov v rámci KSČ, ako aj posmrtných apológov snažiacich sa ho vykresliť v podstate ako prvého slovenského komunistického antistalinistu. Treba však poznamenať, že jeho odmietavý postoj bol vyjadrený len v úzkom kruhu ľavicových emigrantov a po prvom prešlape si dával pozor, aby nenarušil stranícku líniu. Vo Francúzsku bol vylúčený zo strany, ťažko povedať, nakoľko za svoje protisovietske postoje a nakoľko v dôsledku žabomyšších intríg v sektárskom

prostredí československej komunistickej emigrácie. Oficiálnym dôvodom bol vstup do československej zahraničnej armády. (s. 38) Je vhodné poznamenať, že sa zvykne obchádzať fakt, že Clementis musel vo Francúzsku a neskôr vo Veľkej Británii stráviť pomerne dlhý čas v rôznych internačných táboroch ako podozrivý živel. Možno aj v tom môžeme nájsť príčinu sklamania zo západných demokracií a upevnenia komunistického presvedčenia.

V Londýne začal spolupracovať s československým vysielaním BBC, hoci až po schválení vedením KSČ v Londýne (Nosek). Aj mimo strany Clementis chcel, aby ho „pokladali za komunistu“ a podriadoval sa smerniciam strany. Počas londýnskej emigrácie sa začal zaujímať o politické aplikácie všeslovanskej idey a osvojil si presvedčenie, že orientácia budúceho Československa musí byť prosovietska. Zároveň veril, že v ZSSR dôjde k podstatným liberalizačným reformám. Tieto jeho úvahy neboli v danom kontexte ničím výnimočným, fakticky rovnako uvažoval aj E. Beneš a mnohí iní nekomunistickí predstavitelia.

Po príchode do Košíc, 20. 4. 1945, sa Clementis stal štátnym tajomníkom ministerstva zahraničných vecí a prakticky ho prvé tri mesiace sám riadil, pretože Jan Masaryk sa zúčastnil zakladajúcej konferencie OSN v San Franciscu (s. 74). Vtedy mu bolo obnovené členstvo v komunistickej strane, hoci v nej nezískal žiadnu funkciu. Prvý rok práce na „zamíni“ bol poznačený

obrovskými kádrovými problémami. Do zamestnania sa hlásili predvojnoví pracovníci, zamestnanci emigračného MZV a bol tu nával nových, často málo kvalifikovaných ľudí.

Situácia v ČSR bola v tých časoch veľmi zvláštna. Na jednej strane nebola okupovaná krajinou s bábkovou promoskovskou vládou, na druhej tu panovala silná rusofília a lavicové nálady. Autor neanalyzuje, nakoľko v danom prostredí boli možnosti iného ako socialistického vývoja a nesovietskeho smerovania zahraničnej politiky, len na s. 81 tvrdí, že USA už v tom období rešpektovali, že ČSR je súčasť sovietskej sféry vplyvu. Clementisovo presvedčenie, že kapitalizmus „je pliaga“ (s. 98) mu navyše bránilo viac manévrovať v medzinárodných otázkach. Podľa J. Čierneho Clementis úprimne veril v akúsi osvietenu formu socializmu, a rozhodne nebol sám.

Zdá sa, že v tandeme Masaryk-Clementis väčšina organizačnej práce pripadla Clementisovi. Jan Masaryk si príliš nevyšímal bežnú agendu a dosť veľa cestoval. Problémom normálnej činnosti na ministerstve už aj pred februárom 1948 bolo, že mnohé otázky stykov so ZSSR (najvýznamnejším spojencom) sa riešili inak ako normálnym diplomatickým stykom (priamo cez Beneša, štruktúry KSC, osobné kontakty veľvyslanca Zorina). Pri rokovaníach o osude Podkarpatskej Rusi MZV zohralo len ceremoniálnu úlohu (s. 90). Autor uvádza pomerne zaujímavé informá-

cie o zasahovaní sovietskej a juhoslovenskej tajnej služby do činnosti ministerstva zahraničných vecí.

Clementisovi nemožno uprieť snahu vzdorovať aspoň časti sovietskych požiadaviek (prirodzene v rámci generálnej línie nespochybniteľnej orientácie na ZSSR). Týkalo sa to najmä formálnych otázok, vojnové koristi po Nemecku na československom území, správania sa sovietskych vojsk v Československu a ich odchodu. Intervenoval aj za československých občanov odvedených do ZSSR (s. 100). Na rozdiel od Beneša bol menej radikálny voči Nemcom a Maďarom.

Autor pomerne podrobne referuje o Clementisovej účasti na diplomatických rokovaníach so ZSSR v rokoch 1945-48 a na Parížskej mierovej konferencii. Clementis sa zrejme naozaj snažil aj o istú úroveň vzťahov so západnými spojencami, no v čase vzrastajúcej medzinárodnej bipolarity sa mu to nemohlo podariť. V tomto čase (rok 1947) sa bezpredmetnou stala aj pripravovaná spojenecká zmluva s Francúzskom, ktorú si Clementis veľmi želel. Rovnako podporoval aj účasť na Marshallovom pláne a až na Stalinov pokyn, sprostredkovaný Gottwaldom, zmenil názor. V tom čase sa aj nekomunistické strany samoiniciatívne „normalizovali“, len na malé výnimky sa verejne vždy zaraďovali do prosovietskeho šíku (s. 141, 144). Možný protisovietsky postoj bol úplne paralyzovaný predstavou, že v tom prípade

by museli ísť proti ZSSR s „Nemcami a inými nepriateľmi národa“ (s. 172).

Clementis sa stal ministrom zahraničných vecí v marci 1948, po smrti J. Masaryka. Pravdepodobne vďaka intervencii slovenských komunistov (Husák, Novomestský). Alternatívou bol Z. Fierlinger (s. 146). Dôležitú úlohu zohrala zrejme aj snaha nového vedenia o čo najrýchlejšiu stabilizáciu situácie po februári 1948 a o vytvorenie ilúzie legality a kontinuity s masarykovskou politikou – najmä voči Západu. Sám Clementis pre francúzsky denník *L'Humanité* poskytol 27. 2. 1948 takéto vyjadrenie: „Vôbec nejde o nijaké zmeny. Nijaké. Nová vláda K. Gottwalda teraz urýchlene skončí svoj vytýčený program, ako ju splnomocnili posledné voľby. Komunistická strana nastúpi do slobodných volieb, ktoré budú v termíne určenom zákonom... V oblasti zahraničnej politiky sa budeme tak ako doteraz opierať o spojenecké paktivity zamerané proti možnosti obnovenia agresívnych síl Nemecka... Nič sa nezmenilo ani na našich snahách o spoluprácu so štátmi Západu...“ Dnes sa nedá zistiť, nakoľko bolo toto vyhlásenie úprimné a nakoľko tomu Clementis sám veril.

V nasledovných čistkách sa Clementis snažil obhájiť niektorých pracovníkov MZV a v rámci daných možností aj brániť nástupu málo vzdelaných robotníckych kádrov. Z MZV odišlo asi 490 ľudí, čo bola polovica zamestnancov. Na ilustráciu, pri čistke v roku 1970

to bolo asi 400 osôb. Jeho izolácia v rámci komunistickej strany sa postupne prehľbovala. Strácal aj doterajšiu autonómiu a sám, ako priznáva aj J. Čierny, sa snažil neprovokovať (s. 161). Musel, hoci nerád, realizovať likvidáciu siete honorárnych konzulov v zahraničí (s. 175).

Napriek všetkému sa podľa autora snažil obhajovať československé záujmy aj voči ZSSR aspoň v oblasti ekonomiky (napr. rokovanie s Mikojanom, ministrom zahraničného obchodu, s. 168). V čase pôsobenia na poste ministra zahraničných vecí sa Clementis zúčastnil viacerých dôležitých zahraničných rokovaní: zasadania VZ OSN na jeseň 1948, 1949, Belehradskej konferencie o Dunaji (1948) a pod.

Od jari roku 1949 už v Československu nebolo možné udržiavať ani len ilúziu normalnosti, vládnuť prestali štátne orgány a začal ÚV KSČ. Sám Clementis sa v máji 1949 stal členom tohto orgánu, no už vtedy sa okolo neho začala sťahovať slučka. 13. 3. 1950 bol odvolaný z funkcie ministra a v januári 1951 zatknutý. Na úmrtnom liste je ako dátum popravy uvedený 3. december 1952.

Veľmi zaujímavé sú aj osobné spomienky autora, ktorý bol v tom čase pracovníkom MZV. Pôsobil napríklad aj v Belehrade pod vedením veľvyslancu J. Korbela, otca M. Albrichtovej.

Ján Čierny má pravdu v tom, že Vladimír Clementis patril medzi predstaviteľov komunistickej strany s výrazne nadpriemerným vzdelaním

a rozhladom, nebol natolko názorovo poddajný a servilný ako mnohí okolo neho, na čo zrejme nakoniec doplatil. Bol jedným z prvých Slovákov, ktorý bol v Československu pri kormidle zahraničnej politiky – už len tým je pre nás významný. Nie je však správne idealizovať si Clementisovo účinkovanie v úlohe štátneho tajom-

níka a ministra zahraničných vecí. Nedokázal, nechcel a ani sa nemohol zbaviť ideologického prístupu k zahraničnej politike, ani nekritickej orientácie na Sovietsky zväz, ktorá z dlhodobého pohľadu nebola priaznivým rozhodnutím pre Čechov a Slovákov. ■

*Daniel Šmibula**

**Oskar KREJČÍ: Geopolitika stredoevropského priestoru
Horizonty zahraničnej politiky Českej republiky a Slovenskej republiky
EKOPRESS, Praha 2000, 318 strán, ISBN 80-86119-29-7**

Mnohí sa pýtajú, čo geopolitika vlastne je? Geoffrey Sloan tvrdí, že ide „... o teóriu vzťahu priestorových aspektov a historickej príčinnosti v perspektíve medzinárodného systému, ktorý tvorí koherentný celok...“ (Sloan, G. R.: *Geopolitics in United States Strategic Policy 1890-1897*, Birghton 1998, s. 20). Zrejme je to najspoločnejšia definícia pojmu, frekvencia ktorého dosiahla v poslednom období nebyvalé rozmery, čím sa spochybnili proroctvá o *konci geopolitiky*. Nakoniec aj bubnovanie na poplach o konci histórie a bezbrehom víťazstve liberalizmu v podaní F. Fukuyamu bolo viac zbožným želaním autora než reflexiou reality (už G. Hegel v roku 1806 písal o „konci dejín“ v súvislosti s ví-

ťazstvom Napoleona nad Pruskom pri Jene). Akýkoľvek proces globalizácie totiž nezmaže geografickú a strategickú dôležitosť terénu a presun dominancie z námornej na pozemnú veľmoc, či tézu, že najmä východná Európa sa stáva hlavným priestorom, kde sa bude kódovať akákoľvek rovnováha. Aj keď som si vedomý tenkosti ľadu, predsa len Slovensko a Česko patrí do tejto rovnovážnej zóny, alebo je minimálne styčným priestorom.

Tento fakt autor nakoniec zvýrazňuje podtitulom práce, pričom je zaujímavé, že O. Krejčí v závere svojej knihy tak trochu odsudzuje geopolitiku, keď jej teoreticko-metodologickú výbavu považuje za neprekonaateľný nástroj analýzy a súbežne za

* *Daniel Šmibula; publicista*

nebezpečný nástroj špekulatívneho prognózovania.

Ludstvo stojí na prahu 21. storočia. O kontúrach budúcich zmien píše mnohí. Od amatérov cez vyslovených diletantov až po špecialistov, ktorí sú ochotní zabudnúť na ideológiu a stavať svoj argumentačný hrad na historických faktoch a súvislostiach.

Čitatelia, ktorí mali možnosť preštudovať prácu O. Krejčího *Český národní zájem a geopolitika* (Universe Praha 1993), ktorá vyšla súbežne v Čechách a v anglickej mutácii aj v USA, určite vystopujú mnohé styčné body, ktoré len potvrdzujú dlhodobý a koncepcný záujem o tému. Autor opakovane formuluje obavy o osud Slovenska a Česka (alebo naopak) v procesoch integrácie a globalizácie „... *důvody pro vstup do EU jsou zásadní a ve středoevropském prostoru na začátku 21. století neodiskutovatelné. Česko a Slovensko nejsou schopny ekonomicky konkurovat nadnárodním korporacím a na světovém finančním trhu. EU by mohla být ochranou malých středoevropských národu proti nešvarům globalizace...*“ (s. 280) EÚ by mohla byť aj ochranným štítom pre Česko a Slovensko pri vyjasňovaní si mocenských vzťahov trianglu USA – Nemecko – Rusko, pretože podľa Krejčího: „... *geopolitické vymezení střední Evropy existuje ve dvou základních podobách: bez Německa a s Německem...*“ (s. 11)

Autor rozčlenil knihu na štyri základné časti. V prvej, *Geopolitická*

schéma dejín Európy (s. 7-88), vymedzuje geografické a geopolitické hranice Európy. Detailne mapuje zmeny v priestore od antiky cez geopolitický zlom v 15. storočí až po bipolaritu a hegemoniu konca 20. storočia, pričom si logicky všima problém tlaku na Európu a etnicko-náboženský kontext. V jeho úvahách je primárna otázka prítomnosti Slovanov. „... *Slovanská kolonizace nebyla pohybem z místa na místo, ale osídlováním nových území při současném udržení výbožích oblastí. V okamžiku, kdy se Slované objevili v Evropě, nikdo o nich do té doby nevěděl. Počátek a podoba etnogeneze Slovanů je nejasná...*“ (s. 32)

Druhá časť *Modely usporiadania strednej Európy* (s. 89-178) sa venuje komparácii modelov usporiadania strednej Európy. Na modeloch pangermánstva a panslovanstva autor v celku zdarne zvýrazňuje ideové premeny mocenskej rovnováhy v strednej Európe. Najväčšiu pozornosť venuje koncepciám *Mittleurópy* F. Naumana, *Slovanskej federácie* L. Štúra, *Všeslovanskeho zväzu* N. J. Danilevského, *Rakúskej federácie* F. Palackého, *Národného štátu* T. G. Masaryka a pozoruhodnej aplikácii teórie mocenskej rovnováhy – koncepcii *Podunajskej federácie* M. Hodžu.

Celkom opodstatnene sa O. Krejčí, „navyššie“ v rámci tejto časti knihy, venuje problematike Ruska v Európe, problému formovania ideológie (ale-

bo geopolitického konceptu) Eurázie a téme novoslovanstva. Bez poznania prístupov N. J. Danilevského, filozofie P. N. Savického alebo pochopenia podhubia vzniku a aplikácie geopolitickej idey Tretieho Ríma je ťažké pohybovať sa v súčasných mocenských vzťahových siločiarach a historicko-empiricky analyzovať vývoj situácie v dnešnom Rusku. Autor možno mohol do analytickej schémy zaradiť aj prakticko-politický koncept A. M. Gorčakova (1798-1883) – zvláštny prístup Ruska (po prehratej Krymskej vojne) k rovnováhe síl po *Viedenskom kongrese* (1815), ktorý Rusku umožnil veľmocensky sa etablovať minimálne v rámci Európy.

Hľadanie národných záujmov je názov a súčasne obsah tretej časti knihy. Predmetom autorovej analýzy sú pohnuté osudy národov v Európe v 19. a 20. storočí, pričom, samozrejme, primárne zobrazuje etnogenézu Čechov a Slovákov, nevynechávajúc pritom Nemcov a Židov. Stopuje počiatky novodobej slovenskej a českej štátnosti a hľadá zdôvodnenia práva národov na vlastný štát. Korektne upozorňuje, že „... z duchovného hľadiska je novodobá česká a slovenská štátnosť dítčom idejí 19. stoloťí... u kolébkky veľšiny štátu nestoťí rozmysl jednolivců, ale moc sociálnich skupin...“ (s. 207) V záverečných kapitolách tejto časti historicko-politologicky mapuje a charakterizuje vývoj štátnych hraníc Českej a Slovenskej republiky.

V štvrtej časti knihy – *Geopolitická neurčitost strednej Európy* – O. Krejčí porovnáva súčasné geopolitické pohľady na strednú Európu zo strany Ruska a Spojených štátov na komparácii prác Aleksandra Dugina (informáciu o jeho knihe *Základy geopolitiky – geopolitická budúcnost Ruska* – pozri in: *Medzinárodné otázky* č. 2-3/1997, s. 127-129) a Zbigniewa Brezinskeho. Autor uverejnil zaujímavú štúdiu k tejto téme v pražskom časopise *Mezinárodní politika* (pozri *Geopolitické brátky* č. 2/1999).

Bývalému šéfredaktorovi tohto periodika, nedávno zosnulému Dobroslavovi Matějkovi, Oskar Krejčí venoval túto knihu na pamiatku.

Ďalej sa snaží na základe prísnej empirie diagnostikovať „moc“ malého štátu (*Česka a Slovenska*) v porovnaní so susednými štátmi. Na základe tejto diagnostiky sa pokúša formulovať niektoré závery týkajúce sa pravidiel a zákonitostí zahraničnej politiky: „... je veľkým problémom zabraniční politiky Česka i Slovenska nízká politická kultura domácich politiků. Tendence opozice chodit si stěžovat na vládu do zabraničí, která se stala samozřejmou součástí vnitropolitických bojů, výrazně zboršuje obraz obou štátu v zabraničí. Nejedná se pouze o skutečnost, že takovéto „žalování“ často dezinformuje štátniky i veřejnost spojeneckých zemí zveličováním domácich problému. Úctu si zpravidla nezískají ani ti, kdo šíří negativní informace o vlastní zemi:

prokazují tak vlastní neschopnost vytvořit v liberálně demokratických podmínkách definici národních zájmu, na níž by se sbodla vláda s opozicí...“ (s. 268)

V záverečnej časti knihy nechýba podkapitola *NATO a stredná Európa*. Autor na otázku, či NATO bude ochotné riskovať jadrovú konfrontáciu s Ruskom kvôli malej republike v strednej Európe, odpovedá: „... *nemůže nikdo dát přesvědčivou odpověď dříve, než se obdobná situace vytvoří...*“ (s. 269) Upozorňuje však na iný „vnútronatovský“ problém. Keby sme chceli veci nazvať pravými menami, potom diskusia okolo rozšírenia Severoatlantickej aliancie zrejme nebudú vymedzovať svetový poriadok 21. storočia. Hlavnou témou bude spor USA – Nemecko a vymedzenie miesta Ruska v systéme nových svetových vzťahov. Antiamerikanizmus a „antinatovské“ nálady v Rusku sú celoplošným javom. Naopak, pronemecké nálady dostali nový impulz nástupom V. Putina. Spomenie si ešte niekto, že medzi hlavné ciele vytvorenia NATO okrem odmietania komunizmu a civilizačno-duchovného spájania patrilo aj zdržovanie Nemecka? Fenomén Nemecka O. Krejčí zvyrazňuje aj cez pohľad už spomenutého A. Dugina, ktorý „... *kreslí pro nadcházející století mapy, kde Česko a katolické Slovensko spadají do německé sféry...*“ (s. 246) Pre zaujímavosť. Skúste prekryť mapy č. 23 a 24, ktoré zaradil autor

do svojej práce. Do tretice dodajte mapu hlavných ruských „produktovodov“ do západnej Európy vrátane uvažovaného a diskutovaného projektu Jamal (odporúčam aj projekt plynovodu „Modrý potok“ a ďalší cez Baltické more), a táto trojkombinácia len potvrdí záver O. Krejčího „... *roste bodnota nevojenských faktorů, zvláště pak „soft over“...*“ (s. 265)

O. Krejčí si ako obyčajne dal záležať na mapách (25), tabuľkách (17), ktorými prácu „dozbrojil“. Dávaj knihe svojskú auru. Literatúra, s ktorou pracoval, obsahuje 181 titulov, pričom mnohí z uvedených slovenských autorov publikovali aj v časopise *Medzinárodné otázky* (napr. A. Duleba, R. Ištók, P. Juza, I. Samson), alebo k téme napísali zaujímavé čiastkové práce (napr. J. Azud, K. Ivanička, P. Mešťan, P. Kulaščík, P. Zatlakaj, M. Zemko), ktoré autor našiel v odborných časopisoch.

Oskar Krejčí sa venuje aj pedagogickej činnosti a jeho prednášky na UMB v Banskej Bystrici sú kvalitatívne na takej úrovni, o akej môžu študenti z „renomovanej“ Bratislavy zatiaľ len snívať. Zároveň je plodným publicistom. V stovkách časopiseckých a novinových statiach sa snaží odľahčenou formou prezentovať to, čo je v jeho zatial poslednej knihe konštruované a dokladované sumou argumentov. Časť jeho publicistiky vyšla súbežne s *Geopolitikou stredoevropského priestoru* v knihe výberu článkov *Stopy dneška* (Profesional

Publishing, Praha 2000), ktorú kreslenými politickými vtipmi doplnil Michal Marčák.

Nejde ani o historickú knihu, ani o futurologický traktát. Mám pocit, že O. Krejčí znovu siahol po faktoch, ktoré oprášil, dal im nový poriadok, novu logiku a pokúsil sa (úspešne) o ich modernú interpretáciu. Nakoniec, ak by jeho interpretácia nemala punc modernosti, ťažko by študenti politológie z Trnavy a Banskej Bystrice (ktorí svojimi názormi pomohli obohatiť túto

recenziu) mohli konštatovať, že takto si predstavujú *svoju* učebnicu.

Nezostáva nič iné, len odporučiť, aby ste si uvedenú knihu čo najskôr zohnali a aby to profesorovi Oskarovi Krejčímu naďalej dobre a zaujímavovo (aj polemicky) písalo. Totiž všetky jeho doterajšie knižné práce (zatiaľ 10) vyvolávali diskusiu. Táto paradigma nebude zrejme narušená. A to je dobre.

Peter Juza*

Vladimír Aleksandrovič DERGAČEV: Geopolitika VIRA, Kyjev 2000, 448 strán, ISBN 966-95440-5-X

Práca, prezentujúca kyjevský pohľad na geopolitiku, je trochu z iného súdka než pražský pohľad O. Krejčího. Rozdielnosť je v tom, že ak je pre strednú Európu dominantný vzťah k Nemecku, tak pre Ukrajinu je dominantné vyjasnenie si pozícií a reálnych ekonomicko-diverzifikačných možností voči Rusku.

Autor sa narodil v roku 1945 v dnešnom Rusku a v roku 1967 absolvoval MGU v Moskve. Jeho kandidátska práca sa venovala téme životného priestoru a vzťahom ZSSR s Čínou. Pod vplyvom situácie – zložitých vzťahov Moskvy a Pekingu –

bola táto práca polotajná a určená výlučne „na služobné účely“. Podobný osud mala aj doktorská dizertácia (1987), v ktorej sa Dergačev venoval pobrežnej zóne Svetového oceánu.

Dnes je riaditeľom Inštitútu geografických technológií v Odeze, riadnym profesorom Odeskej štátnej univerzity I. I. Mečnikova a vedeckým pracovníkom Inštitútu problémov trhu a ekonomicko-ekologických výskumov AV Ukrajiny. Aktívne sa angažuje vo vlastnej podnikateľsko-vydavateľskej činnosti. V rokoch 1992-1999 vydalo jeho vydavateľstvo 25 kníh (*napr. Slobodný vietor morí – štát a more – publikácia*

* Peter Juza; Mgr., CSc., člen Edičnej rady SIMŠ, tajomník Zabraniteľného výboru Národnej rady Slovenskej republiky

analyzujúca geopolitické a geoeconomické problémy morí a oceánov alebo *Rozštiepené priestranstvo – práca sumarizujúca geostrategické prognózy eurázijského priestoru*) od rôznych ukrajinských autorov (pozri: www.dergachev.oddesa.ua.net).

Svoju *Geopolitiku* (bola vydaná v ruskom jazyku) štruktúroval do 13-tich kapitol. Prvé dve: *Dráma geopolitiky* (s. 11-65) a *Heartland, alebo srdce zeme* (s. 66-95) – sú daňou každej knihy takéhoto typu. Povinný exkurz do dejín geopolitiky konštruuje cez koncepcie geopolitikov, z ktorých spomeniem len: F. Ratzela, R. Kjellena, H. Mackindera, A. Mahana, N. Spykmana, K. Haushofera.

Spomína aj J. Stalina (podobne ako A. V. Mitrofanov, skôr logiku Stalina – pozri MO č. 1/1998) a geostrategické koncepcie ZSSR a Nemecka cez prizmu tajných zmlúv medzi Nemeckom a ZSSR z roku 1993. Pri analyzovaní súčasných prác F. Fukuyamu, Z. Brzezinského alebo S. Huntingtona otvára fundamentálnu otázku – aký bude nový svetový poriadok – „... ozvenou zvýšenia štatútu jedných krajín je degradácia druhých a zmena geopolitických kódov. Objavili sa optimistické a pesimistické koncepcie nového svetového poriadku, v ktorých sa prioritizuje trh a demokracia alebo posilnenie nacionalizmu a separatizmu...“ (s. 41) Moskovský pohľad na geopolitiku V. A. Dergačev prezentuje na stále aktuálnej eurázijskej doktríne (napr. A. S. Chomjakov, N. J. Danilevskij, K. N.

Leontejev, I. A. Iljin, N. S. Trubeckij, P. N. Savickij, L. N. Gumilev), resp. na návrate geopolitiky do strategického rozhodovania už samostatnej Ukrajiny a Ruska (napr. autori: A. G. Dugin, K. E. Gadžiev, E. A. Pozdňakov, V. A. Kolosov, B. S. Chorev). Vzhľadom na tému prvých dvoch kapitol je symptomatické, že ich končí citátom filozofa A. Zinoveva: „... Rusko sa nikdy a za žiadnych podmienok nezmení na krajinu analogickú krajinám Západu – nestane sa časťou Západu...“ (s. 95)

Tretia kapitola – *Koncepcia bráničnej komunikatívnosti* (s. 96-125) je skrátenou verziou pripravovanej samostatnej knihy s rovnakým názvom. V. A. Dergačev je autorom tejto teórie – *teórie bráničnej komunikatívnosti* – v rámci ktorej analyzuje ekonomické a sociokultúrne kontaktné zóny. Pobrežná zóna morí a oceánov je vypichnutá ako rozhodujúca pri stanovení geopolitickej a geoeconomickkej sily štátu a tiež ako historický „platzdarm“ kolonizácie zeme a vytvorenia geopolitických plus geoeconomických základní ďalšieho pohybu. Samozrejme, stotožňuje sa s názorom, že politika sa v súčasnosti ekonomizuje a že geoeconomický priestor sa stáva z celosvetového hľadiska rozhodujúcim faktorom. Autor síce správne poukazuje na moment ekonomizácie politiky, ale už nenačrtáva, čo by malo nasledovať (z politologického aspektu) za touto tendenciou.

Ostatné kapitoly, už podľa názvov *Svetový oceán* (s. 126-154), *Svet rov-*

nako rôznych svetov (s. 155-172), *Pritabovanie Európu* (s. 173-196), *Pád a vzlet Číny* (197-224), *Postsovietský geopolitický priestor* (s. 225-253), *Východná otázka* (s. 254-268), *Globálna geoeconomika* (s. 269-308), *Zóny voľného obchodu* (s. 308-359), nepredstavujú nič novátorské, len už známe pohľady na svet z priestoru, kde je stále živá byzantská tradícia. Toto konštatovanie, samozrejme, platí len v tom prípade, ak považujeme Dergačevov spôsob interpretácie skôr za špecifický ako novátorský.

V záverečných dvoch kapitolách *Geostratégia medzi Západom a Východom* (s. 359-397) a *Ukrajina na prahu dvoch tisícročí* (s. 398-438) sa autor venuje Ukrajine a jej prirodzenej interdependencii od Ruska. Upozorňuje, že Ukrajina bude postupne strácať štatút rozhodujúcej tranzitnej krajiny pre prepravu ruského plynu a ropy do ostatnej Európy. V konečnom dôsledku to bude znamenať narastanie ekonomickej a politickej závislosti od Ruska. Aktuálny vývoj situácie v tomto vykuřovacom období mu dáva zatiaľ za pravdu. Na druhej strane je ale otázka energetickej bezpečnosti viac ekonomickým než politickým problémom.

Autor publikácie upozorňuje čitateľov, že Ukrajina už de facto stratila geopolitické a geoeconomické pozície v priestore Čierneho mora a na Dunaji. Okrem toho, najvážnejšou a najaktuálnejšou dilemou je výber a vlastné

sformulovanie štátnej stratégie. Ďalej sa dopracováva k objektívnemu záveru, že „... reálna európska integrácia Ukrajiny závisí od politickej vôle a strategického citu, bobatstva ľudskej energie tých, ktorí bez bočných úmyslov slúžia tejto myšlienke...“ (s. 429) Ako možných strategických partnerov Ukrajiny v 21. storočí identifikuje USA, Rusko a Nemecko. Popri tejto hierarchizácii krajín pripomína známy fakt, ktorý neradi počúvajú najmä na západnej Ukrajine: „... Rusko a Ukrajina sú odsúdené na strategické partnerstvo. Upevnenie ruskej deržavnosti bude pozitívne vplyvať na budovanie ukrajinskej štátnosti, a naopak... v neposlednom rade geopolitická pozícia Ukrajiny bude určovaná vzťahmi Ruska a Nemecka...“ (s. 437) Na doplnenie mozaiky uvádzam, že ruskí geopolitici (napr. A. S. Panarin, V. L. Cymburskij, A. I. Vladimirov In.: Geopolitičeskoje položenie Rossii – scenarij na kanune 21. veka, Političeskie nauky 3/1998) dospeli k záveru, že strategickými partnermi Moskvy by v 21. storočí mali byť: v Európe – Nemecko a Francúzsko, v Ázii – India a Irán, na Ďalekom východe – Čína a v regióne Tichého oceánu – USA a Japonsko. O Ukrajine ani slovo!

V. A. Dergačev končí svoju knihu konštatovaním, že nemožno zmeniť svet bez toho, aby sme nezmenili seba! Sympatická bodka. Nie? ■

Peter Juza*

* Peter Juza; Mgr., CSc., pozri s. 150

Nové bezpečnostné výzvy v Európe – 4. International Security Forum

Meniace sa bezpečnostné prostredie v poslednej dekáde 20. storočia, potreba prekonania určitej izolácie v bezpečnostnej oblasti spolu s rastúcim pocitom spoluzodpovednosti v širších európskych súvislostiach priviedli tradične neutrálne Švajčiarsko k aktívnejšiemu zapájaniu sa do medzinárodnej bezpečnostnej politiky vrátane nadviazovania kontaktov s NATO. Potom, ako bola v roku 1996 podpísaná dohoda o spolupráci s NATO v rámci programu Partnerstvo za mier, začala alpská republika intenzívne budovať nové inštitúcie zamerané predovšetkým na vzdelávanie, výskum a výmenu informácií o bezpečnostných otázkach. V uplynulom období boli založené Ženevské centrum pre bezpečnostnú politiku (The Geneva Centre for Security Policy), Ženevské medzinárodné centrum pre humanitárne odmiňovanie (The Geneva International Centre for Humanitarian Demining), Medzinárodná bezpečnostná informačná sieť (The International Security Network) a najnovšie Ženevské centrum pre demokratickú kontrolu ozbrojených síl (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces). Dôležitou súčasťou tohto procesu sú pravidelné medzinárodné konferencie International Security Forum.

V poradí už 4. Medzinárodné bezpečnostné fórum sa uskutočnilo v dňoch 15.-17. novembra 2000 v Že-

neve. Jednou z mnohých tém, diskutovaných na konferencii, bola otázka vzťahov medzi USA, Spoločnou obrannou a bezpečnostnou politikou EÚ (CESDP) a Ruska vo svetle deklarovaného záujmu USA vybudovať funkčný systém obrany proti balistickým raketám. Jednotlivé vystúpenia a výsledky diskusie k tejto aktuálnej téme možno zhrnúť do nasledovných bodov:

- napriek pokračujúcej kritike a vzrastajúcej nervozite európskych spojencov, striktnému odmietaniu Ruska a dosiaľ neprevereným technológiám existujúci politický konsenzus v USA vo veci ich národného záujmu na vybudovaní takéhoto systému obrany z veľkou pravdepodobnosťou vyústi do konkrétnej realizácie programu;

- implikácie z uvedeného kroku môžu destabilizovať existujúci medzinárodnoprávny systém. Preto, ak sa USA rozhodnú vzhľadom na svoje výnimočné postavenie pre jednostranný krok, Európania by mali namiesť pokračovania odmietavého postoja pôsobiť na USA a Rusko, aby uvedený proces prebiehal pokiaľ možno riadne (renegociáciou Zmluvy o protiraketovej obrane ABMT);

- ak európske krajiny nechcú prehliť technologické a výkonnostné zaostávanie (a závislosť) od USA, budú musieť radikálne (s výnimkou Francúzska a Veľkej Británie) zvýšiť podiel prostriedkov z HDP, vyčlene-

ných na obranu, a bez výnimky zefektívniť ich využitie. V dôsledku realizácie programu protiraketovej obrany dôjde v USA k ďalšiemu kvalitatívnemu technologickému posunu, preto by Európania mali mať záujem aktívne sa k nemu pripojiť;

– aj v prípade úspešného realizovania programu CESDP a vybudovania spoločných európskych jednotiek v počte 60 000 vojakov budú tieto sily budované v zásade na operácie Peterberského typu (udržanie, príp. vynútenie mieru), a nebudú pripravené riešiť širšie koncipované úlohy (v operácii Púštna búrka vo vojne v Zálive bolo zapojených 600 000 vojakov). Na zaisťovanie európskej bezpečnosti bude aj naďalej potrebná pomoc USA;

– vzťahy Európy a Ruska sú geograficky determinované, obe strany majú záujem o vzájomnú bezpečnosť, stabilitu a prosperitu. Naplnenie tohto

záujmu v praktickej politike medzi EÚ a Ruskom je však závislé od vývoja rusko-amerických vzťahov, do ktorých vstupujú ďalší aktéri v ázijsko-pacifickej oblasti (predovšetkým Čína a Japonsko);

– bezpečnosť Európy je v súčasnosti závislá od globálneho vývoja, a pokiaľ európske štáty chcú aktívne zvyšovať vlastnú bezpečnosť, nemôžu sa držať tradičného konceptu teritoriálnej obrany vlastnej krajiny či bezprostredných spojencov.

Rokovanie konferencie sa v ďalších pracovných skupinách sústredilo na otázky humanitárneho práva, na problémy konfliktov a utečencov, kontroly zbrojenia, demokratickej kontroly ozbrojených síl a na výmenu skúseností z výukového procesu bezpečnostných štúdií.

■

*Urban Rusnák**

* *Urban Rusnák; Dr., predseda Edičnej rady SIMŠ*